

DE PANDEN WITTEVROUWENKADE 1 EN 6

MONUMENTEN UIT TWEE PERIODEN DER 19de EEUW

De bebouwing aan de Utrechtse Wittevrouwenkade is van een opmerkelijke symmetrie. Dominant is het schoolgebouw waarin tot voor enige jaren het Trajectumcollege was gehuisvest. Als H.B.S. voor meisjes werd het in 1882 opgetrokken in een eclectische bouwstijl, zoals die in die jaren en vogue was. Het gebouw dat ver achter de rooilijn is gelegen, wordt aan beide zijden geflankeerd door twee onderling gelijkvormige bouwblokken, de huidige nrs. 1 en 6. Omdat de beide gebouwen op de rooilijn zijn gebouwd, is er voor de voormalige school een voorplein gevormd. Het bijzondere van de beide flankerende gebouwen is dat hun gevels een laat 19de eeuws aspect hebben maar eigenlijk de enig overgebleven delen zijn van de Willemskazerne.

Dit destijds zeer befaamde gebouw was van 1824 tot 1829 gebouwd door de beide stadsarchitecten F. C. en J. van Embden naar de plannen van de Genieofficier Luitenant-Kolonel Willem Offerhaus, die zich inspireerde op in het jaar 1822 gemaakte ontwerpen van de bekende Utrechtse bouwmeester Christiaan Kramm¹⁾.

De kazerne, gebouwd rond een ruime rechthoekige binnenplaats, lag met de voorzijde aan de Ridderchapstraat. De gevel aan de zijde der Wittevrouwenkade was dus de achtergevel, maar omdat de omgeving der wallen en singels altijd uitgebreid in beeld is gebracht, bezitten wij juist van die achterzijde der kazerne een goede topografische documentatie²⁾.

Het hoofdgebouw was een fraai voorbeeld van de strenge en nuchtere neo-klassieke bouwtrant waarin zoveel kazernes in de tijd van Koning Willem I werden opgetrokken. In het fronton boven de zeer brede middenrisaliet van de achtergevel zag men het koninklijk wapen.

Wat bij de oude afbeeldingen opvalt is het feit dat de nu nog bestaande zijgebouwen een veel soberder aspect bezaten en dat zij door het contrast met het massale en veel hogere hoofdgebouw, waarmede zij door overbouwde poortdoorgangen waren verbonden een veel kleinere en meer ondergeschikte indruk maakten als tegenwoordig.

Het zuidelijke zijgebouw was aanvankelijk bestemd als werk- en woongebouw voor de geweer- en schoenmakers en ook als kledingmagazijn. Later in de 19de eeuw werden hierin woningen voor onderofficieren ingericht³⁾. In de lagere achtervleugel waren vertrekken voor de wasvrouwen en magazijnen. In het noordelijke gebouw waren eetkamers voor de onderofficieren, woningen voor getrouwde wasvrou-

De Willemskazerne vanaf de Wittevrouwenbrug, 1875. Foto: Top. atlas G.A.U.

wen en gevangenis. Op de plaats van dit noordelijke zijgebouw bevond zich een vestingtoren genaamd „de Hond“ die voor de nieuwbouw in het jaar 1829 werd afgebroken⁴⁾.

In de oorspronkelijke situatie waren de voorgevels van de beide gebouwen zeer sober met onversierde en ongelede muurvlakken. De vensters waren evenals die in het hoofdgebouw van het schuifraamtype met een kleine ruitverdeling. De kroonlijsten hadden geen consoles en op de zolderverdiepingen waren dakvensters met tuimelramen. In de nacht van 18 op 19 oktober van het jaar 1877 werd de kazerne door een zware brand getroffen waarbij het hoofdgebouw tot op de solide buitenmuren na werd verwoest. De beide zijgebouwen bleven voor het vuur gespaard. De ruïne bleef nog enige tijd staan en werd in 1879

opgeruimd. In 1882 werd besloten de overgebleven zijgebouwen, waartussen de meisjes-HBS verrees, een nieuwe bestemming te geven en daartoe te verbouwen. Begonnen werd met het zuidelijke dat ingericht werd tot kantoor van hypotheek en kadaster; daarna volgde de verbouwing van het noordelijke gebouw tot kantoor van het IJkwezen. Hierbij werd nog bepaald dat de gevels van beide gebouwen hetzelfde uiterlijk zouden krijgen⁵⁾.

De totale verbouwing lag in handen van de stadsarchitect C. Vermeys.

Hoewel met het oog op de aanpassing aan de nieuwe bestemming inwendig veel werd veranderd zijn het toch de gevels geweest die de meest in het oog lopende wijzigingen hebben ondergaan.

Omdat de beide gebouwen een nieuwe meer zelfstandige functie kregen, zal men de voorgevels een meer representatief en levendiger uiterlijk hebben willen geven.

Aan de hand van het bewaard gebleven bestek voor de verbouwing van het zuidelijke gebouw is gedetailleerd na te gaan hoe de verbouwing plaats vond⁶⁾.

Allereerst wilde men het begane grondgedeelte van de voorgevels als een zelfstandig element laten uitkomen in het gevelgeheel. Hiertoe werd er onder de vensters van de eerste verdieping een cordonband gemaakt, uitgevoerd in „grauwe basterd“ (baksteen) en afgewerkt met Portlandcement. Het laatste materiaal, bekend en ook berucht om zijn hardheid, werd in de 19de eeuw zeer veel gebruikt bij pleisterwerk.

Ook onder de vensters van de begane grondverdieping werd een band aangebracht en wel zó dat deze in één lijn liep met de te vermaken onderdorpels der vensters.

Het tussenliggende muurvlak werd na 2 cm diep uitgehakt te zijn bedekt met een laag Portlandcement die gemodelleerd werd als imitatie rustica.

Aan het bovengedeelte der voorgevels werden eveneens veranderingen aangebracht: de hoeken werden meer benadrukt door het aanbrengen van geblokte hoekgeleding in Portlandcement. Een accentuering ondergingen de vensters van de eerste verdieping door het aanbrengen van Portland schijnblokken in de strekken. Alle vensters in de voorgevels kregen verder een nieuwe roedeverdeling met grotere ruiten. Op de zolderverdieping werden de dakvensters verwijderd en werd er een nieuwe kroonlijst aangebracht met consoles van Portlandcement.

Omdat de zijgevels, die oorspronkelijk ingebouwd waren, na afbraak van het kazerne hoofdgebouw waren vrijgekomen, moest daaraan natuurlijk het een en ander gebeuren: er werden nieuwe vensters aangebracht en het muurwerk werd geheel bepleisterd. Zo kregen de strenge neo-klassieke nevengebouwen

Gezicht op voor- en zijgevel van Wittevrouwenkade 1, 1974. Foto: Top. atlas G.A.U.

aan hun oppervlakte het alles overheersende merkteken van Vermeys' eclecticisme, wat een gevolg was van hun functieverandering.

Utrecht
Fruinplantsoen 38

P. Luykx

Noten:

1. L. E. Bosch, De Willemskazerne voorheen de Wittevrouwenabdij (Utr. 1829). Enige geveltekeningen van Chr. Kramm in Top. atlas G.A.U.
2. Enige midden 19de-eeuwse opmetingstekeningen in A.R.A. te 's-Gravenhage, OPGO V9 en V10.
3. Aantekeningen op plattegrond in A.R.A., OPGO V9b.
4. De aanduiding van de toren staande aan de „zuidkant“ op blz. 32 in het boekje van Bosch is kennelijk een verschrijving van de auteur.
5. Notulen Commissie van Fabricage 1 juni 1882. G.A.U. stadsarchief V, nr. 389*.
6. Bestek en Voorwaarden voor het verbouwen van Zuidelijk Vleugelgebouw der voormalige Willemskazerne te Utrecht 1882 in: Bestekken der door de Gemeente aanbestede werken, G.A.U. Bibl. 4333.